

VEE VOOR DE ROMEINEN

Veeveelt in het eerste millennium voor Christus in Italië is het onderwerp waarop F.A. Veenman promoveerde aan de Vrije Universiteit. Zij onderzocht het gebruik van veeveelt binnen verschillende landschapelijke regio's.

Om uitspraken te kunnen doen over het gebruik van vee heb je weinig aan tastbare zaken, zoals aardewerk en voorwerpen.

Veeveelt wordt in het proefschrift benaderd vanuit drie verschillende invalshoeken: de botanie, de zoölogie en de etnografie. Op basis van botanisch onderzoek werd het landschap uit het verleden gereconstrueerd. Door middel van onderzoek van opgegraven botmateriaal werd de samenstelling van de veestapels onderzocht. Via etnografisch onderzoek werd vervolgens geprobeerd problemen op te lossen waarvoor antwoorden niet op te graven zijn.

Het onderzoek maakt de veranderingen in veestapels duidelijk. Zo had de vraag naar varkensvlees van Romeinse soldaten die vanuit Italië Griekenland gingen veroveren, een duidelijk invloed op de veestapel in het dichtbij gelegen zuidoost Italië. Men was aanvankelijk gespecialiseerd in het fokken van lammeren terwijl nu de varkenshouderij belangrijk werd.

Een belangrijke uitkomst van het onderzoek is dat de Italiaanse veeboeren zich omtrent 300 v. Chr. sterk gingen specialiseren. Gevarieerde veestapels ontstonden in Zuid-Italië. Sommige plaatsen richtten zich op de productie van wol, andere op spek. Bij Rome bleek het milieu echter zo aangetast dat men er nog uitsluitend schapen en geiten kon telen.

F.A. Veenman, 'Reconstructing the pasture – A reconstruction of pastoral landuse in Italy in the first millennium BC'. Promotor: prof. Dr. D. G. Yntema, Vrije Universiteit, 28 mei 2002.

WATER IN DE ROMEINSE STAD

Aan dit proefschrift van Gemma C.M. Jansen is een artikel gewijd in deze Archeobrief.

G.C.M. Jansen, 'Water in de Romeinse stad. Pompeji – Herculaneum - Ostia'. Promotoren: Prof. dr. J.A.K.E. de Waele en Prof. Ir. J.B.M. Wiggers (TUD), Katholieke Universiteit Nijmegen, 24 april 2002.

PRAKTISCHE LEIDRAAD

Met het eerste deel in de CvAK-reeks, de *Veldhandleiding archeologie*, biedt het College voor de archeologische kwaliteit iedere archeoloog bij zijn veldwerk een zeer praktische handleiding. Onder leiding van Arnold Carmiggelt en Paul Schulten hebben 22 specialisten een aanvulling geleverd op de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. De publicatie is losbladig en per hoofdstuk steeds in een zelfde structuur uitgevoerd. Volledig gelamineerd en uit een ringband uitneembaar, zal elk hoofdstuk mede door

het handzame formaat een ieder in het veld van nut kunnen zijn. Ook bij het schrijven van een Programma van Eisen of andere doelen kan men gebruik maken van de *Veldhandleiding archeologie*. De structuur is als volgt. Een beknopte omschrijving van de aard en het voorkomen van de specifieke vondstgroep met daarna een korte toelichting op de onderzoeksmogelijkheden en -technieken. Hierna komen aan de orde: de wijze van verzamelen, bemonsteren, reinigen en (tijdelijke) opslag. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een specifieke literatuurlijst, websites en adressen van (Nederlandse) specialisten voor de betreffende materiaalcategorie.

Bestellen/inlichtingen bij: Roel Brandt, CvAK te Zoetermeer, 079-343 6311, rbrandt@cvak.org, www.cvak.org

HOLLAND, ARCHEOLOGISCHE KRONIEK

De Historische Vereniging Holland heeft in het historische tijdschrift *Holland de Archeologische Kroniek* Provincie Zuid-Holland over het jaar 2000 uitgebracht, maar nu in een 'nieuwe stijl'. Na dertig jaar samenwerken hebben de provincies Noord- en Zuid-Holland en de redactie van *Holland* besloten tot een inhoudelijke *restyling* en behoort rubricering per provincie tot de verleden tijd. De *Kroniek* is nu meer informatief en levert

- * veranderde het zoutgehalte kwam er bos voor kunnen er mase beurtworden worden. Soms kunnen veranderingen in de omgeving door natuurlijke of menselijke oorzaak met behulp van een multidimensionaal (veelsoort) soorten en aantallen per laag) aangetoond worden. In een grote verband zijn schepen geschikt om vroegere kustlijnen te reconstrueren of om het klimaat te bepalen.
- * Soorten die niet in het onderzoeksgebied thuis horen kunnen iets zeggen over handel. Zeldzame schepen in graven geven status aan. Kleinere vordende exemplaren van een soort in de tijd wijzen soms op overnameplaats. Onderzoek aan de schepelmagining van het aardewerk kan informatie geven over de herkomst van de potterbakkers. Sommige soorten zijn kenmerkend voor bepaalde perioden.
- * Bij schepenonderzoek wordt aandacht getrokken naar de aanwezigheid van, hun aantallen en bij geboden soorten de grootklassen en het geslacht. Verder onderzoek kan betrekking hebben op:
  - * Het vaststellen van de oederbon door middel van "C"-datering, Uraan/Thorium en aminozuur radioactieve datering met specialist, bij antropocultuur datering mag bijvoorbeeld het materiaal niet verhit worden!
  - * Samenstelling schelp (chemische analyse)
  - * Periode van sterven (groeiingsonderzoek met behulp van slijpplaatjes).
- * Gebruikssporen, bewerkingssporen (niet wassen met stevige borstels, niet in aanraking laten komen met metaal, dus ook niet zwen op metaal maar op bijvoorbeeld plastic zeven, niet nummeren op de schelp maar alle schepen in een apart zakje met nummer, niet impregneren/conserveren, drogen mag).
- * Veranderingen in verzamelaars, -instabiliteit of milieu (veranderingen in afmetingen binnen de soorten in de loop van de tijd).
- * Herkomst door de aanwezigheid van resten of boorgaten van andere organismen op of in de schelp vast te stellen (niet wassen met harde borstels e.d.).
- * Odraad (O18/O18, O12/O13)
- * Samenstelling en herkomst van water (stabiel isotopen onderzoek)
- * Vervaling en industriële activiteiten (geochemisch onderzoek).

VELDWERK

Verzamelen
Schepen of schepdelen kunnen:

1. Als enkele of geleende worden tijdens de opgraving aangetroffen worden. In een aantal gevallen is in dat geval de ligging van de schep belangrijk. Met diezelfde goed mee de juiste ligging en bijvoorbeeld het diepte, frakkoord etc. of geograafisch eind worden. Is het voorwerp kwetsbaar en bijzonder dan kan in overleg met de specialist het schepmateriaal op een veilig gestempeld worden (verbonden) om te elkaar vallen te voorkomen. Ook in natuurlijke schichten kan de ligging van het materiaal belangrijke informatie geven. Bewaard of het voorkomen van dubbelten van Plaatjes schepdelen in aardstard in marmeren afzetringen in hoog gelegen kustgebieden.
2. Met meerdere exemplaren in de grond aanwezig zijn. Ook kan een grondslag getoond zijn op schepen bestaan. Voor een goede schepenanalyse zijn grondvoorwaarden noodzakelijk. Hierdoor blijft zee hoe ik de fauna is en om wat voor soort milieu het gaat. Daarento zit er in natuurlijke afzettingen zand, en moeras- soorten aanwezig zijn insamen de schepen maar 20 mm groot worden. Dit zorgt voor een kenmerk van de totale hoeveelheid schepen en de veranderingen in samenstelling in de tijd van de tijd.

Bemonsteren
Wanneer de oevergevoelen wordt het systematisch nemen van grondvoorwaarden moet er overleg worden met een specialist. Afhankelijk van de vraagstelling kan dan een monsterprogramma vastgesteld worden. Bij een schepanalyse opgraving geeft in het algemeen dit een versimpeld en laagopgevoerd bemonsterd wordt. In het geval van schepen (Kalkinmading) kan bijvoorbeeld op een aantal plaatsen het geheel profiel laagopgevoerd bemonsterd worden. Wanneer een enkele fles of laagjes van metaal en de herkomst de oever zijn voor een kenmerk van de totale hoeveelheid schepen en de veranderingen in samenstelling in de tijd van de tijd.

Bij wegveranderingen, beplanten, afvalkanten, afvalkanten e.d. kan vaak verstaan worden met 10 liter grond.

In het geval een oevergevoelen sedimenten met schepen kan afhankelijk van de vraagstelling - besloten worden om een profiel geheel te bemonsteren. Vooral in zandgebieden die in water zijn geweest. In het zand zand om in laagjes van 1 cm dikte te bemonsteren (bijvoorbeeld met D.O. filter monsters). Veranderingen in het milieu kunnen dan nauwkeurig vastgesteld worden. Veel van een dergelijk onderzoek geeft opsporen met dierlijk (zand en zand), etc. Hierin worden onderzoek e.d. Daarnaast moeten concentraties van schepen meegenomen worden (bijvoorbeeld als 5 liter monsters).

op deze manier haar bijdrage aan het verbreden van het maatschappelijk draagvlak voor de archeologie.

Ook de provinciale archeologie en het provinciaal depot krijgen een 'nieuwe stijl'. De provinciale archeoloog 'nieuwe stijl' moet het nieuwe provinciale beleid – in de geest van Malta – gestalte gaan geven en de provinciale depots worden omgevormd tot provinciale archeologische informatiecentra.

Een korte toelichting wordt gegeven door de auteurs Blazer en Proos.

W. Blazer gaat dieper in op de opgravingsonderzoeken van vele plaatsen in Noord-Holland, van Alkmaar tot Zwaag. R. Proos belicht de Archeologische Kronieken van Zuid-Holland met onderzoeken van Alblasserdam tot Zwijndrecht.

Vele foto's, kaarten en tekeningen verlevendigen en verduidelijken de stukken. Niet alles was te duiden, daarom heeft deze uitgave ook een hoofdstuk 'Puzzelstukken' in de hoop antwoorden 'uit het veld' te krijgen.

Holland, Archeologische kroniek 2000, ISSN 0166-2511. Inlichtingen: Historische Vereniging Holland, p/a Kleine Houtweg 18 2012 CH Haarlem, 023-5172702, info@verenigingholland.nl. Prijs € 6,80 (excl. € 2,00 verzendkosten voor een exemplaar). Deze aparte uitgave van de Historische Vereniging Holland is te bestellen door overmaken van het verschuldigde bedrag op girorek. 3593767 t.n.v. Historische Vereniging Holland te Haarlem, o.v.v. titel, naam en adres.

STEENRIJK IN ZUTPHEN

Dit boek handelt over de bouwgeschiedenis van het monumentale pand Beukerstraat 65-67 in Zutphen. De eigenaren Peter en Gera Severein zijn na een bijna desastreuze brand erin geslaagd hun middeleeuwse woning te verbouwen, een omvangrijke operatie met 'Assenhuis Anno 1391' op haar gevel als trots resultaat. Voor de bouwgeschiedenis zijn vanaf het begin leden van de Bouwhistorische Werkgroep van de Historische Vereniging Zutphen begonnen met hun onderzoek oftewel bovengrondse archeologie, zoals gemeentelijk bouwhistoricus Jeroen Krijnen het placht te omschrijven. Niet alleen kerken en kastelen zijn getuigenissen van de middeleeuwse stad, maar ook woonhuizen, verscholen achter 19de-eeuwse gevels. Naast de adel en de geestelijkheid was er in de 14de-eeuw door de economische bloei een nieuwe sociale toplaag ontstaan: de steenrijke kooplieden, die – zoals de familieASSE – hun rijkdom onder meer lieten aflezen aan hun woonhuizen. In het boek geeft Michel Groothedde een beeld van de ondergrond van de Beukerstraat en de stedelijke ontwikkeling. Ook informeert hij ons over de bijzonderheden in de bouw- en bewonersgeschiedenis van dit stadsdeel vanaf de dertiende eeuw. Vervolgens gaan Peter Boer, Jeroen Krijnen

en Janleo van de Laar aan de hand van een reconstructie van de bouw, verbouwd tot hereniging van de panden 65 en 67, nader in op de invloed van economische en andere veranderingen op de huizenbouw na de 14de-eeuw tot 2001.

Het boek bevat vele foto's, opvallend daarbij zijn de bouwtechnische tekeningen van de hand van Constant Willems.

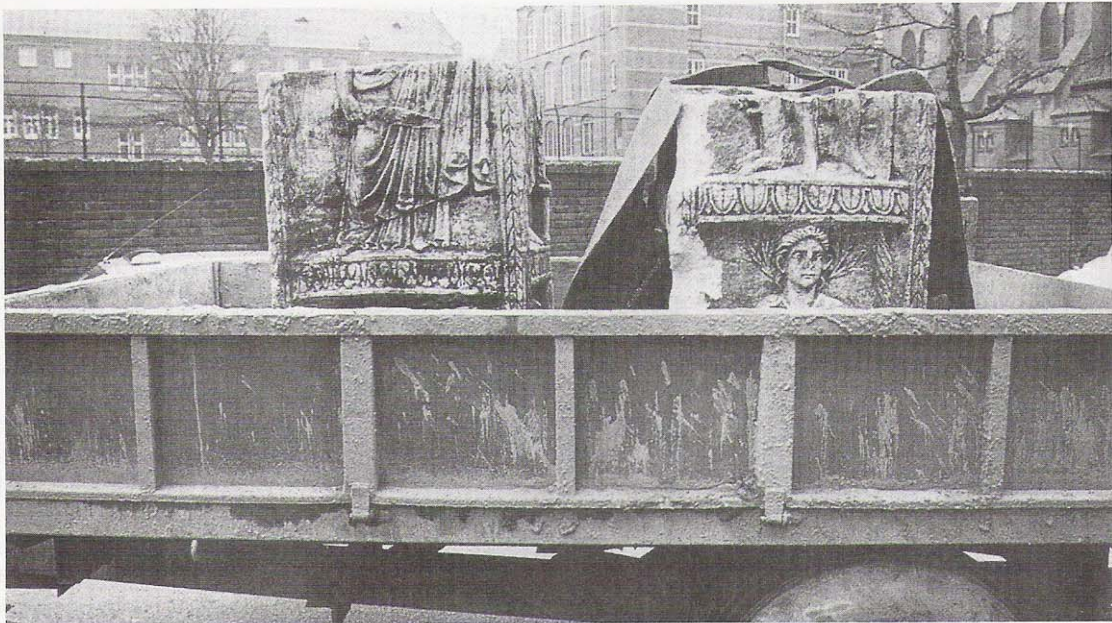
Inlichtingen: Gosse Koolstra, Historische Vereniging Zutphen (pr Werkgroep Bouwhistorie), 0575 – 542 042. Verkrijgbaar bij de Zutphense boekhandels en het Stadsarchief, ISBN 90-804452-2-3, € 14,50 (niet leden), € 13,50 (voor leden Historische Vereniging Zutphen)

NIJMEGEN, OUDSTE STAD

Bij opgravingen in het centrum van Nijmegen in 1980 zijn twee grote kalkstenen blokken gevonden. Het blijken resten te zijn van een triomfteken, een godenpijler, een monument, nu opgesteld op de noordgalerij van Museum Het Valkhof in Nijmegen. Na het bestuderen van deze stenen werd door dr. Titus Panhuysen een bijzondere conclusie getrokken: Nijmegen is de oudste stad van Nederland! Zijn bevindingen heeft hij beschreven in *Museumstukken 8*, de eerste van een serie

over belangwekkende museumstukken uit de collecties van Museum Het Valkhof. Hierin wordt eerst ingegaan op de vondst en de herkomst van de blokken. In de Romeinse tijd was Nijmegen het belangrijkste bewoningscentrum in het Nederlandse rivierengebied. Vanwege haar strategische ligging werd daarom hier al rond 12 voor Chr. een Romeins legerkamp ingericht. Vervolgens onderwerpt Panhuysen alle zijden van de bijna kubusvormige pijlerblokken aan een grondig onderzoek en gaat hij dieper in op de voorstellingen, die in reliëf zijn uitgebeeld.

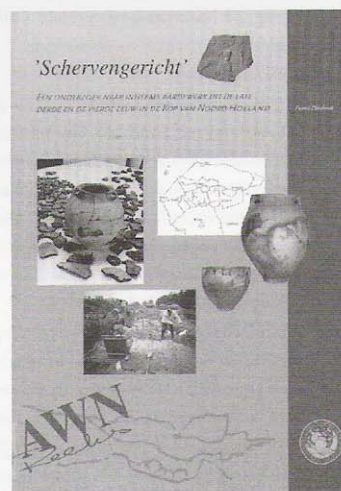
De analyse leert dat de oprichting en functie van de pijler een rechtstreeks verband suggereren met de inrichting van het gebied rond de stad Nijmegen.

Titus A.S.M. Panhuysen, 'De Romeinse godenpijler van Nijmegen', uitgave van de Vereniging van Vrienden van Museum Het Valkhof Nijmegen, 48 blz., ISBN 90-6829-072-X, geïll., € 8,- Verkrijgbaar in de winkel van Museum Het Valkhof, Inl.: 024 360 88 05, www.museumhetvalkhof.nl

NOORD-HOLLAND, AARDEWERK

Het boek 'Schervengericht' vormt het sluitstuk van het archeologisch onderzoek in Schagen.

Het onderzoek is gericht op 'inheems aar-

dewerk uit de late derde en vierde eeuw in de kop van Noord-Holland' en is uitgevoerd door de AWN-werkgroep onder leiding van Frans Diederik.

Sinds 1974 heeft de werkgroep tientallen nederzettingen uit de Romeinse tijd ontdekt en duizenden scherven zijn gedetermineerd. Door het opnemen van een uitgebreide typologie van het aardewerk met bijbehorende tekeningen en fotomateriaal, vormt het boek een handig overzichtswerk voor archeologen en in het bijzonder aardewerk-specialisten.

Daarnaast tracht de werkgroep een antwoord te geven op een aantal interessante historische vragen rond de bewoning van Schagen en de afstamming van de Noord-

Hollanders.

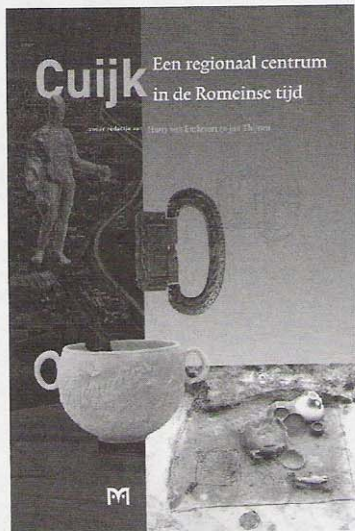
Een aantal Schager nederzettingen bleken tot ver in de vierde eeuw bewoond te zijn geweest. De veelgestelde vraag: 'Zijn de Noord-Hollanders de nakomelingen van de Friezen, of hadden in de Romeinse tijd andere stammen en culturen zich in Noord-Holland gevestigd?' kon dankzij dit onderzoek worden beantwoord.

Beschreven wordt hoe na 300 de traditionele Friese aardewerkvormen verdwijnen om plaats te maken voor een duidelijke Saksische invloed. Dit gegeven wordt ondersteund door meer archeologische en historische bewijzen, zodat geconcludeerd kan worden dat de Friezen inderdaad plaats hebben gemaakt voor de Saksen. Zo blijkt dat Noord-Hollanders zich toch dieper in de Saksische cultuur wortelen dan voorheen verondersteld werd.

F. Diederik, 'Schervengericht, een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en vierde eeuw in de kop van Noord-Holland'. Prijs voor leden € 12,50, voor niet-leden € 18,50 (excl. € 3,00 verzendkosten voor een exemplaar). Bestellen door overmaken van het verschuldigde bedrag op girorekening 577808 t.n.v. AWN De Bilt, o.v.v. AWN-reeks no. 3, of te bestellen bij Boekhandel Plukker, Gedempte Gracht 73, 1714 GB Schagen, 0224-212941, plukker@boeknet.nl,

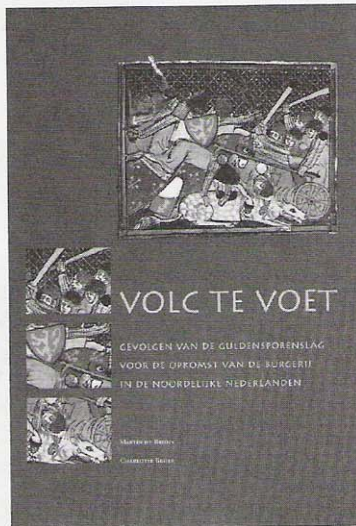
ROMEINEN IN CUIJK

De geschiedenis van Cuijk geniet altijd veel belangstelling. Uiteenlopende publicaties zijn inmiddels verschenen, waaruit blijkt dat Cuijk zich mag beroemen op een zeer rijk Romeins verleden. De laatste jaren toonde archeologisch onderzoek aan dat Cuijk fungeerde als één van de belangrijkste schakels in het Romeinse wegennet. Een integraal overzicht wordt gepresenteerd in 'Cuijk, Een regionaal centrum in de Romeinse tijd', waaraan verschillende archeologen een bijdrage hebben geleverd. In het hoofdstuk 'De Romeinen in Cuijk' wordt aan de hand van belangrijke bouwwerken en vondsten een beeld geschetst van de stad en het wegennet rond Cuijk. Aparte hoofdstukken zijn gewijd aan begrafenisgewoonten, scherven, munten en andere opvallende vondsten. Een bijdrage over de prehistorie en een hoofdstuk over de late Middeleeuwen, maakt dat het boek een compleet beeld geeft van de vroege geschiedenis van Cuijk en haar bewoners. Kenmerkend is de duidelijke taal en het sprekende beeldmateriaal. De vele foto's, plattengronden en tekeningen komen in functioneel opzicht goed tot hun recht en maken het verhaal nog toegankelijker. Een aanrader voor een breed publiek.

H. van Enkevort en J. Thijssen (red.), 'Cuijk, Een regionaal centrum in de Romeinse tijd', uitgeverij Matrij, 112 blz., ISBN 90 5345 165X, geïll. (kleur en zwart wit), € 12,95. Het boek is verkrijgbaar bij de boekhandel.

'VOLC TE VOET'

Het is nu 700 jaar geleden dat de 'Guldensporenslag' bij Kortrijk plaatsvond. Deze belangrijke historische gebeurtenis is officieel herdacht in het provinciehuis te 's-Hertogenbosch.

Een zwaar bewapend Frans ridderleger werd in 1302 verpletterd door een Vlaams leger dat bestond uit te voet strijdende burgers en boeren. De slag had grote politieke en sociale gevolgen voor Vlaanderen en de Zuidelijke Nederlanden. De Vlaamstaligen overwonnen de Franstaligen en op de duur werd de slag symbool voor de strijd van de Vlamingen tegen de Waalse overheersing. De effecten waren ook voelbaar in verscheidene Noordelijke Nederlandse steden. Het boek 'Volc te voet' dat ter gelegenheid van de herdenking werd uitgegeven beschrijft deze gevolgen. Utrecht, 's-Hertogenbosch en Groningen en de Hollandse steden staan centraal in het onderzoek.

Na de 'Guldensporenslag' verscherpten de tegenstellingen tussen de verschillende sociale groeperingen en werden er pogingen tot machtsgrepen gedaan. Bij groeperingen die een zekere welstand hadden bereikt en verstuken waren gebleven van politieke rechten groeide het bewustzijn. Dit waren de kleinhandelaren en handwerkers verenigd in de ambachtsgilden en sommige groepen boeren. Ook waar gilden geen politieke macht wisten te verkrijgen, wisten ze hun economische en sociale invloed sterk te vergroten. Daarmee werd de basis gelegd voor een 'burgerlijke levenswijze'.

'Volc te voet' is een aanwinst voor de studie

naar onze volkscultuur en de auteurs hopen met deze publicatie de samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen op onderzoeksgebied verder te stimuleren.

M. de Bruijn en C. Broer, 'Volc te voet, gevolgen van de guldensporenslag voor de opkomst van de burgerij in de Noordelijke Nederlanden', 63 blz., ISBN 90-71840-53-0, € 16,-. Inlichtingen bij het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, 030-2760244, nederlandscntm.volkscultuur@wxs.nl. Bestellen door overmaken van het verschuldigde bedrag op girorek. 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, o.v.v. titel, naam en adres.

GELAAGD VERLEDEN

In deze uitgave van de AWN, afdeling Lek en Merwestreek is getracht het 'gelaagd verleden' van een woonheuvel te ontrafelen. De woonheuvel is gelegen onder de gesloopte boerderij aan de Gijbelandsedijk in Brandwijk. Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd in de zomer van 1998.

Systematisch wordt gerapporteerd over de (voor)onderzoeken, werkwijze en het vondstmateriaal. De vondsten zijn goed bewaard gebleven in het veengebied, waardoor ook zeer vergankelijk organisch materiaal zich leende voor archeologisch en botanisch onderzoek.

Vanaf de eerste ontginningsactiviteiten, daterend uit de 11e eeuw, worden de ophogingen en verschillende bouwfases beschreven. Het onderzoek toont de evolutie aan van een kleine boerderij, gebouwd volgens de prehistorische bouwtraditie, naar een karakteristieke Ablasserwaardse boerderij.

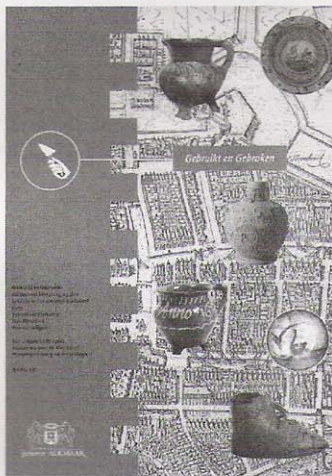
De lange bouw-, bewonings- en bedrijfscontinuïteit maken dat woonheuvels een belangrijk cultuurhistorisch studie-object vormen. Terecht wordt dan ook gepleit voor een optimale bescherming van woonheuvels met daarop staande boerderijen binnen ons cultureel erfgoed.

De kaarten, plattegronden, bouw/reconstructietekeningen en foto's van de meest opmerkelijke vondsten geven een duidelijk beeld van het onderzoek. Een handige vondstnummerlijst is toegevoegd. Daarnaast zijn er nog twee losse bijlagen verkrijgbaar: een profiel- en vlaktekening (schaal 1: 20), waarin ook de vondstnummers zijn aangegeven.

T. Koorevaar, Gelaagd verleden, Archeologisch onderzoek in de woonheuvel onder de boerderij Gijbelandsedijk 119/120 Brandwijk, gemeente Graafstroom. Prijs € 15,- bijlagen € 8,-. (Excl. € 3,50 verzendkosten voor een exemplaar) Bestellen door overmaken van het verschuldigde bedrag op reknr. 482046708 t.n.v. Penningmeester AWN, mev J.C. van Pelt, Adm. de Ruyterweg 19, 3354 XA Papendrecht, o.v.v.: Gelaagd verleden met (of zonder) bijlagen.

GEBRUIKT EN GEBROKEN

In de RAMA reeks (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie) heeft de gemeente Alkmaar een Nieuwe publicatie uitgebracht: 'Gebruikt en Gebroken', het eerste rapport van een serie over beerputonderzoek in Alkmaar. Hierin worden door Sebastiaan Ostkamp, Rob

Roedema en Rob van Wilgen vijf eeuwen bewoning op drie locaties in het oostelijk stadsdeel beschreven.

Onderzoek van beerputten, een specifiek onderdeel van de archeologie, levert vaak bijzondere vondsten op. In dit geval getuigen ze heel duidelijk van het rijke verleden van de stad.

De bewoningsgeschiedenis is onlosmakelijk verbonden aan het archeologisch verhaal. Gevonden scherven worden daartoe bij elkaar 'gepuuzeld'. Vele uren zijn doorgebracht achter de computer of in het regionaal archief om erachter te komen wie de bewoners van het opgegraven en/of onderzochte pand waren en wie de eigenaren van het ontdekte 'serviesgoed' zijn geweest. Het rapport is in drie hoofdstukken verdeeld met daarin steeds als hoofdstuk opgenomen een bijbehorende catalogus van keramiek en glas. Het eerste deel handelt over de opgraving op het perceel Luttk Oudorp 56, deel twee geeft een weerslag van het bouwhistorisch onderzoek en de vondsten uit de beerputlagen van het pand Voordam 2. Tot slot wordt verslag gedaan van het archeologisch onderzoek van het pand Huigbrouwerstraat 3. Mede door de prachtige foto's en heldere reconstructie-tekeningen is dit rapport een waar kijk- en leesgenot.

RAMA-reeks 10. Bestellen/inlichtingen bij: Archeologisch Centrum C.W. Bruinvis, 072 5154115, E-mail RvWilgen@alkmaar.nl, ISBN 90-806077-3-8, € 9,10.

ROELOF HORREÛS DE HAAS (1904-1988)

Een 20ste eeuwse oermens wordt hij wel genoemd. Roelof Horreüs de Haas was een fascinerend en veelzijdig mens. Van huis uit bioloog ontwikkelde hij zich tot een bevlogen leraar. Voor zijn leerlingen ontwikkelde hij allerlei interessante buitenschoolse activiteiten. Na zijn onderwijscarrière, maakte hij verre reizen om zijn botanische kennis uit te breiden.

Nadat een oud-leerling de wens uitsprak dat hij zou willen ervaren hoe het zou zijn om in de jonge steentijd te leven, bracht hij het idee op enthousiaste wijze tot leven. Een proefkamp in de Alpen moest uitwijzen hoe het mogelijk was te overleven met slechts

een 'prehistorische uitrusting'. Uiteindelijk werd een verblijf georganiseerd in een ongerept stuk natuur in de Flevopolder. Dit neolithische leefexperiment, het 'oerspel', trok de aandacht in binnen- en buitenland. Hij zette een reeks van projecten in de experimentele archeologie in gang, die de aanzet vormden tot moderne educatieve projecten, zoals bijvoorbeeld het Archeon. Zijn alomtewaardeerde 'know-how' en degelijk onderbouwde activiteiten laten zien dat experimentele archeologie een belangrijke bijdrage kan leveren aan de archeologische wetenschap.

Het boek 'Hazesporen' is een ode aan het leven, werk en visie van Roelof Horreüs de Haas. In het derde deel van het drieluik is er ruimte gemaakt voor de experimentele archeologie. De foto's en tekeningen in dit grootformaat boek maken het lezen tot een schitterende belevenis.

E. Huisingsh., I. Jansen, e.a., 'Hazesporen, Leven en werk van Roelof Horreüs de Haas', gebonden: ISBN 90-9013136, € 30,00, paperback: ISBN 90-9013137-1, € 20,00. Inlichtingen/bestellingen: Erven Horreüs de Haas, Het Engelse Werk 2, 8019 BM Zwolle, 038-4214626, r.p.paardekoper@hccnet.nl

BETUWEROUTE

In de RAM-reeks (Rapportages Archeologische Monumentenzorg) bespreken we hier twee Betuwe-verslagen: Hardinxveld Giessendam Polderweg (nr. 83) en Hardinxveld Giessendam De Bruin (nr. 88). De vindplaatsen De Bruin en Polderweg geven een goed beeld van het leven van de donkbewoners in de periode tussen 5500 en 4100 v. Chr. De Bruin levert gegevens uit de periode van 5400 - 4100 v. Chr. en Polderweg uit de periode 5500 - 4700 v. Chr. Beide boeken behandelen het vooronderzoek, opgraving, het fysische-geografisch onderzoek, de grondsporen en de vondsten, onderverdeeld in materiaalgroepen zoals aardewerk, steen, zoölogische en botanische resten, werktuigen en de menselijke skeletresten. De vindplaats Polderweg heeft verrassende bewoningsresten en vondsten opgeleverd. Het voormalig rivierduin (donk) werd bewoond in de overgang van het Mesolithicum naar het Neolithicum. De

vele voorwerpen, plantaardige en dierlijke resten getuigen van een jagers-verzamelaars bestaan.

Het meest in het oog springend is het oudst bekende graf van West-Nederland, een vrouw van middelbare leeftijd (post mortem) Trijntje genaamd. Het skeletmateriaal telt in totaal twaalf individuen. Het hoofdstuk 'menselijke skeletresten' wordt begeleid door mooie foto's in zwart-wit en kleur. De aanwezigheid van graven maakt het aangenaam dat het om een basiskamp gaat, dat seizoensmatig enkele maanden per jaar is bewoond. De diersoorten die zijn vertegenwoordigd in het aangetroffen botmateriaal laten zien dat bewoning waarschijnlijk plaatsvond in de winterperiode van oktober tot maart.

Hoewel bij de planning, nog werd betwijfeld of ook De Bruin moest worden opgegraven, bleek dit ook een zeer waardevolle opgraving te zijn.

Aan de voet van de donk is een vrijwel complete boomstamkano gevonden van lindenhout. De kano, die in redelijk goede staat verkeert, is gedateerd op 5100 v. Chr., wat samenvalt met het einde van de bewoning uit de Midden Steentijd op de donk.

Daarmee is de kano het op één na oudste vaartuig ter wereld. In de buurt van de kano zijn peddels aangetroffen en een deel van een visfuiik. Het gaat om de oudste visfuiik van Nederland.

Op het hoogste deel van de donk van De Bruin zijn paalkuilen aangetroffen, die mogelijk wijzen op een deel van een huisconstructie. In één van de paalkuilen is een grote aardewerken pot gevonden

(Swifterbant) gebroken, maar compleet. Mogelijk had het plaats van de pot een rituele betekenis.

Samen geven de publicaties een goed overzicht van de ontwikkeling van bewoning in het Nederlandse riviereengebied in de Steentijd.

L.P. Louwe Kooijmans (red.), Hardinxveld Giessendam Polderweg, Een mesolithisch jachtkamp in het riviereengebied (5500-5000 v. Chr.) (nr. 83) en Hardinxveld Giessendam De Bruin, Een kampplaats uit het Laat-Mesolithicum en het begin van de Swifterbandcultuur (nr. 88). Bestellen/inlichtingen bij: ROB, afd. Communicatie, 033 - 422 75 93. Prijzen variëren van € 23,- tot € 34,- en zijn onder voorbehoud.

Per 1 mei is *Michael Erdrich* aangesteld als hoogleraar 'Provinciaal-Romeinse Archeologie' aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Zijn onderzoek is gericht op de bewoningsgeschiedenis van de noordwestelijke grensprovincies van het Romeinse rijk. Romeinse versterkingen en vooral de Nijmeegse legioenvesting vormt een belangrijk aandachtsgebied.

Per 1 april is *M.J. Versluis* in dienst getreden bij de Universiteit van Amsterdam als onderzoeker bij de leerstoelgroep Amsterdams Archeologisch Centrum.

In resp. mei en juli 2002 vierden *C. D. Troostheide* en *C.H. Maliepaard*, medewerkers van het Amsterdams Archeologisch Centrum hun 25-jarig ambtsjubileum.

SUBSIDIE VOOR BOUWHISTORISCH ONDERZOEK IN ZUTPHEN

De binnenstad van Zutphen is rijk aan middeleeuwse gebouwen, met een schat aan informatie. De werkgroep bouwhistorie van de Historische Vereniging Zutphen heeft zich al geruime tijd ingespannen om een historisch en bouwhistorisch onderzoek te (laten) doen naar twintig panden aan de Nieuwstad. De inspanning werd beloond met een subsidie (€ 17950,-), die het mogelijk maakt het onderzoek op grondige wijze uit te voeren.

Vooronderzoek naar honderden panden in de binnenstad van Zutphen wees uit dat meer dan honderd huizen van voor 1500 vaak nog van kelder tot kap gaaf bewaard zijn gebleven. De grootste en hoogste huizen dateren uit de periode omstreeks 1350, Zutphens economische bloeitijd, de Hanzetijd.

De werkgroep heeft zich tot taak gesteld de panden zo volledig mogelijk te onderzoeken, de onderzoeksresultaten op professionele manier vast te leggen en digitaal toegankelijk te maken. Ook heeft de Historische Vereniging een eigen bouwhistorische publicatierreeks opgezet.

Inl.: Gosse Koolstra, pr. Werkgroep Bouwhistorie, 0575 542042, E. g.p.koolstra@freeler.nl

ENAME EN VELZEKE ONDER ÉÉN DAK

Inmiddels zijn het museum Ename en Velzeke in Oost-Vlaanderen officieel samengevoegd onder de naam PAM: Provinciaal Archeologisch Museum. Beide

instellingen concentreren zich hoofdzakelijk op een collectievorming van archeologische samenstelling. De collecties vullen elkaar chronologisch aan (Velzeke van ca. 300.000 v. Chr. tot en met de Merovingische tijd, Ename van de Karolingische tijd tot heden). Aan het samenwerkingsverband wordt nog de kennis en ervaring van de provinciale secties voor archeologie en museumconsulent-schap toegevoegd. Daarnaast vormt het archeologisch park van Ename een geschikt oefenterrein voor toekomstige archeologen.

Inlichtingen: Pam Ename/Velzeke, Beucarnestraat-
p/a Lijnwaadmarkt 20, 9700 Ename (Oudenaarde),
055-30 90 40,
museum@ename974.org, Paddestraat 7, 9620
Zottegem – Velzeke, 09-3506716,
pamzov@oost-vlaanderen.be

SCHEEPSRECON- STRUCTIE, DE STATENJACHT

De bouw van het Utrechts statenjacht vordert gestaag. Het Utrechts Statenjacht fungeert als een leer- en werkproject en daarnaast doet men onderzoek naar de bijzonderheden van de 18^e-eeuwse scheepsbouw. Statenjachten waren rijkversierde schepen die diende voor het vervoer van vooraanstaande personen over de ondiepe binnen- en kustwateren. Ook de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de Admiraliteiten hadden deze comfortabele en handzame zeilschepen in gebruik. Voor de reconstructie wordt uitgegaan van een bouwtekening uit 1746 van de vermaarde Rotterdamse scheepsbouw-meester Pieter Pauluszoon van Zwijndregt. Het schip wordt gebouwd van eikenhout. Men gaat uit van de stelling dat de problemen die zich nu in het bouwproces voordoen, ook de problemen waren van bouwmeesters in de Gouden Eeuw. Het project is daarmee een unieke leerervaring. Er is dan ook grote belangstelling voor dit project vanuit het Rijksmuseum in Amsterdam en het Maritiem Museum in Rotterdam. Rondleidingen worden momenteel gegeven op woensdagen en zondagen vanaf 14.00 uur. Het Statenjacht zal, naast de openstelling voor bezoekers, ook worden gebruikt voor

vaartochten en representatieve doeleinden. De tewaterlating is gepland in juni 2003.

Het Utrechts Statenjacht, bezoekadres: Veilingstraat
12, 3521 BH Utrecht, Inlichtingen: 030 2965222, staten-
jacht@wanadoo.nl

KONINGSGRAF ONTDEKT

Bij de 28ste opgravingscampagne deden archeologen van het Rijksmuseum van Oudheden en de universiteit Leiden een belangrijke ontdekking. Ze stuitten in een grafveld nabij Sakara op de overblijfselen van een graf. Dit gebeurde tijdens een onderzoek in kamers onder het graf van hogepriester Meryneith. Uit nader onderzoek is gebleken dat het gaat om een koningsgraf. Het graf is leegge-roofd en grotendeels verwoest. De vondst is echter van grote betekenis. De zuidelijke ligging van het graf en de datering van de scherven wijzen op een Koningsgraf uit de Tweede dynastie (2770-2649 v. Chr.). Het is het oudste graf dat nu toe door de Leidse expeditie is aangetroffen. In Sakkara zijn slechts twee andere koningsgraven uit de Tweede Dynastie opgegraven. Het complex is in zijn geheel opgegraven. Mogelijk werden de bovengrondse en ondergrondse bouwsels verwoest door Meryneith. Uit de

aangetroffen resten van mummies uit de Late Periode (600-300 v. Chr.) blijkt dat het complex later is gebruikt voor eenvoudige begravingen.

De opgraving staat onder leiding van Dr. Maarten Raven, conservator van de Egyptische collectie in het Rijksmuseum van Oudheden en dr. René van Walsem, docent Egypte aan de universiteit van Leiden.

Inlichtingen: Rijksmuseum van Oudheden, afdeling
PR en Communicatie, 071-5163164

WEBSITE CULTUURWIJZER

De website cultuurwijzer is recentelijk online gegaan. De site is bedoeld als een platform om het cultureel erfgoed van Nederland breed toegankelijk te maken. Cultuurwijzer is het adres waar informatie van en over archieven, bibliotheken, musea, monumentenzorginstellingen en archeologische instellingen is samengebracht. Van honderden culturele instellingen worden de toegangsgegevens, evenementen, achtergrondartikelen en, indien beschikbaar, gedigitaliseerde collecties getoond.

Inl.: Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland
070 - 314 03 43, den@den.nl, www.cultuurwijzer.nl

